

**İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 7, 2017

Sayfa: 69-76

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[25-10-2017] – [20-11-2017]

Hurşid Devran'ın "Asumanda Güneş Yok İdi" Adlı Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme

Cansu Delibalta GÜRBULAK

Doktora Öğr. Ege Üniv.

Phd Student, Ege Uni

Orcid ID: 0000 0001 8430 7197

E-mail: cansudelibalta67@hotmail.com

Öz

Devletlerin yaşadığı siyasi ve sosyal değişimler şüphesiz ki ait olduğu toplumu yansıtan edebiyatı doğrudan ilgilendirir. Bu değişimlerin yansımalarını Özbek edebiyatında tarihe bakışın yeni bir boyut kazanması noktasında görüyoruz. Bağımsızlık dönemi Özbek edebiyatı sanatçıları milli kaynaklardan yararlanma, tarihe yön vermiş isimler hakkında yazma eğilimindedirler. Bu akımın en önemli isimlerinden biri Özbek şair, yazar, gazeteci ve senarist Hurşid Devran'dır. yayımlanan eserlerinde başta "Emir Timur" olmak üzere, "Uluğ Bey", "Ali Şir Nevai", "Bibihanım", "Şeyh Kübra" gibi tarihi şahsiyetlere yer vermiştir. Bu anlamda Hurşid Devran'ın bağımsızlık sonrası yazdığı hikâyelerinde milli unsurlardan faydalandığını, kültürel değerlere sahip çıktığını ve tarihi yaşatmada edebiyatı araç olarak kullandığını söylemek mümkündür. Bu çalışmamızda, Uluğ Bey'in oğlu Abdülatif Mirza tarafından öldürülüşünü anlatan "Asumanda Güneş Yok İdi" adlı hikâyeyi konu ve üslup açısından değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hurşid Devran, Uluğ Bey, Abdülatif Mirza, Özbek Edebiyatı, Tarih.

The Summary of a Research on Hursid Devran's Story Named "Asumanda Gunes Yok İdi"

Abstract

Changes that may occur in either political or social aspects of any nation surely gets reflected in their literature. In Uzbek literature, we see those changes at a point in time in which we have changed the way we look at history. The craftsmen of Uzbek literature have focused on using national resources and the names that shape their country's history after Uzbekistan has become independent from the Soviet Union. Perhaps the most important name in this era is an Uzbek poet, writer, reporter and scriptwriter Hursid Devran. Hursid Devran, after the independence from the Soviet Union, has focused his writings on historical figures. He has focused his art primarily on "Emir Timur" and also included names such as "Uluğ Bey", "Ali Şir Nevai", "Bibihanım", "Şeyh Kübra" whom have played an important role in the history. In this paper, we will examine his history titled "Asumanda Güneş Yok İdi" in terms of its topic, style and grammar.

Keywords: Hursid Devran, Ulug Bey, Abdulatif Mirza, Uzbek Literature, History.

Hurşid Devran'ın Hayatı

Özbek şair, yazar, çevirmen, senarist, gazeteci ve tarihçi Hurşid Devran, 20 Ocak 1952'de Semerkant'ın Çordara köyünde doğdu. Nakşibendi soyundan gelen sanatçı 1977 yılında Taşkent Üniversitesi Gazetecilik bölümünününden mezun oldu.

Yayımlanan şiir kitapları: "Qadrdon Quyosh" (1979), "Shahardagi Olma Daraxti" (1979), "Tungi Bog'lar" (1981), "Uchib Boraman Qushlar Bilan" (1983), "Tomarisning Ko'zlari" (1984), "Bolalikning Ovozi" (1986), "Qaqnus" (1987), "Dengiz Yaproqlari" (1988), "Kırk Aşık Defteri" (1989), "Bahardan Bir Kun Aldın" (1997). Hikâye kitapları: "Samarqand Xayoli" (1991), "Sahibkiran Nabirasi" (1995), "Shahidlar Shohi" (1998), "Bibixonim Kissasi" (2006). Sanatçının tarihi şahsiyetler hakkındaki tiyatro eserleri ise şunlardır: "Algül-Uluğ Bey" (1995), "Babürşah" (1996), "Emir Timur" (1996). Çeviri alanında da çalışmaları olan Hurşid Devran, Japon şiirlerinden Özbekçe'ye çeviriler yapmış, Türk edebiyatından Karacaoğlan, Âşık Veysel ve Yunus Emre'nin şiirlerini, Namık Kemal'in "Celaleddin Harzemşah" adlı eserini Özbekçe'ye aktarmıştır. Sanatçının şiirleri Rusça, Uygurca, İspanyolca, Bulgarca ve Türk dillerine çevrilmiştir.

1999 yılında Özbekistan Halk Şairi unvanını alan Hurşid Devran ayrıca Uluslararası Altın Kalem Ödülü (2009) ve Azerbaycan Müşfik Ödülü (2023) almıştır. Sanatçı hayatına Taşkent'te devam etmekte yeni eserler vermektedir.

Giriş

Bağımsızlığın kazanılması Modern Özbek edebiyatı için bir dönüm noktası olmuş, edebi eserlerde tarihe dönüş başlamıştır. Bu dönem sanatçılarından Hurşid Devran şiir, hikâye ve tiyatro türündeki eserlerinde tarihe, milli değerlere sıkça yer vermekle aslında yaşadığı toprakların başlı başına edebiyata kaynak teşkil ettiğini göstermektedir. Sanatçıya sorduğumuz "Neden hep tarihle ilgili yazıyorsunuz?" sorusuna verdiği "Çünkü Semerkant'ta doğdum." cevabı bu düşüncemizin ispatı niteliindedir.

Hurşid Devran'ın hikâyelerinin temelini, tarihi olayların ve tarihe yön vermiş kişilerin oluşturduğunu görmekteyiz. Emir Timur, Uluğ Bey, Necmeddin Kübra, Bibi Hanım, Büyük İskender gibi isimler yazarın kendine özgü üslubu ile hikâyelerinde konu edilmektedir. Türk matematikçi ve astronomi bilgini aynı zamanda Timur İmparatorluğu'nun dördüncü sultanı, Emir Timur'un oğlu Şahrüh Mirza'dan olan torunu Mirza Uluğ Bey, modern Özbek edebiyatında birçok isim tarafından kaleme alınmıştır. Bu isimlerden biri olan Hurşid Devran edebi eserlerini tarihi hakikatler ile bir uyum içerisinde yazmaktadır. Eserlerinin bazılarının başkahramanı olan Mirza Uluğ Bey, sanatçının hem "Sahibkiran Nebiresi" adlı hikâyesinde hem

de “Al Gül veya Mirza Uluğ Bey” adlı piyesinde karşımıza çıkmaktadır. Hurşid Devran, Uluğ Bey’e ayrı bir önem vermekte nitekim kendisi için en önemli piyesinin “Al Gül veya Mirza Uluğ Bey” olduğunu söylemektedir. Bu çalışmada ele alacağımız “Asumanda Güneş Yok İdi” adlı hikâye ise ilk olarak “Sahibkıran Nebiresi” adlı kitabın bir bölümü olarak yayımlanmış daha sonra ayrı bir eser haline getirilmiştir.

Metnin İncelenmesi

a) Hikâyenin Özeti

Oğlu Abdülatif Mirza tarafından tahtan indirilen Mirza Uluğ Bey’in dahil olduğu kervan hacca gitmek üzere 25 Ekim 1449’da Semerkant’tan yola çıkar. Kervanın başı ve Uluğ Bey’in yoldaşı Hoca Muhammed Hisrev konaklayacak bir yer bulma endişesi içindeyken Abdülatif’in adamlarından olan bir ulak gelir. Mirza Uluğ Bey’in bu gece iyi bir yerde konaklaması gerektiği konusunda padişahın emri olduğunu söyler. Bu ısrarcı teklif karşısındaki şüphelerini ikisi de dile getiremez “Ab-ı Sabuh” diye bilinen bir nehrin yanındaki handa geceyi geçirmeye karar verirler. Hoca Muhammed ile Uluğ Bey soğuk bir taş odaya yerleşirler. Bu soğuk odada geçirdikleri süre boyunca Uluğ Bey kendi iç dünyasıyla baş başa kalır. Bir ara rüyasında kızı Rabia Sultan Begüm’ü görür. Oğulları Abdülatif Mirza ile Abdülaziz’i düşünür.

Dışarıdan gelen gürültüler ile Hoca Muhammed Hisrev uykusundan uyanır. Uluğ Bey, içeri giren adamlardan birini hemen tanır. O, Abdülatif’in adamlarından “Abbas” isimli İranlı bir askerdir. Aralarında geçen kısa bir boğuşmanın ardından Uluğ Bey’i eli kolu bağlı olarak avluya çıkarır. Dakikalar sonra öleceğini bilen Uluğ Bey’in gözünde bütün hatıraları canlanır. Kelime-i şهادet getirir ve Abbas’ın kılıcı ile başı gövdesinden ayrılır.

b) Hikâyenin Tahlili

Yazar-anlatıcı, anlatımda “tanrısal bakış açısı”nu tercih etmiştir. Olaylara ve kahramanların iç dünyalarına hakimdir. Tercih edilen bakış açısının sağladığı imkanlardan fazlasıyla yararlanır, kahramanların içinden geçenleri tahmin edebilir.(Tekin, 2014, s.43) Yazar-anlatıcı bu tekniği kullanırken aynı zamanda tarafsızlığını da korumaya çalışmıştır. Uluğ Bey bazen “sürgün edilen padişah” bazen de “padişah” olarak anılır. Abdülatif Mirza ise bir yerde “nankör oğul” olarak geçmektedir. Her ne kadar Uluğ Bey ve Abdülatif Mirza’nın baba-oğul ilişkileri konusunda okuyucuyu etkilemeden olayları olduğu gibi yansıtmaya çalışsa da Uluğ Bey’den yana olduğu hissi hikâyenin tamamına yerleştirilmiş gibidir.

İç monolog özellikle hikâyenin başkahramanı Uluğ Bey üzerinde sıkça uygulanmıştır. Diyaloglar yok denecek kadar az olduğundan bu teknik

okuyucuya kahramanın düşüncelerini yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Yine bu tekniğe uygun olarak iç monolog cümleleri dilbilgisi kurallarına uygun, kısa ve konuşma diline yakındır.

"Ateşin başında dinç ve telaşsız gibi duran bu adamın yüreğinde fırtınalar kopuyordu. "ne günahım vardı da bunlar başıma geldi?" diye düşündü."(Devran,2006, s.53)

Hurşid Devran'ın hikâyelerinin genel bir özelliği olan "araya girerek bilgi verme" bu metinde de yer yer karşımıza çıkmaktadır. Ancak yazar bunu ustalıklarla yapmakta olayların akışını kesmeden aksine hikâye durağanlaşmaya başladığı zamanlarda geriye dönüş tekniği ile bilgi aktarmaktadır. "Şahrüh Mirza'nın diğer torunu Alauddevle ile taht mücadelesine giren Abdülatif esir düşmüştür. Uluğbey ise hakimiyet mücadelesinden vazgeçip oğlunu kurtarmak için uğraşır. Sonunda barış sağlanır ve Alauddevle Abdülatif'i serbest bırakır. Uluğbey oğlunu bağrına basar, hasret giderirler. Oğlunun zindanda çektiği eziyetleri kederle dinler, teselli etmeye çalışır. Belh şehrinin yönetimini Abdülatif'e verir. Ancak bu nankör oğul daha babası hayattayken tahtına göz koyar. Babasını hac bahanesi ile şehirden gönderir."(Devran, 2006, s.53)

"Yapıcı geriye dönüş" diye de bilinen bu yöntemle kahramanın geçmişi hakkında bilgiler verilir böylece okuyucunun kahramanı ve kahramanın etrafında meydana gelen olayları anlamlandırması amaçlanır.(Tekin, 2014, ss. 256-257))

"Büyük oğlu Abdülatif, büyük annesi Gevherşad Begüm'ün elinde büyümüştür. Melikenin tabiatındaki kibir çocuğa da geçmiştir. Zamanla bu kibir kabalığa, kabalık ukalalığa, ukalalık ise taht hırsına dönüşmüştür. Dedesi Şahrüh Mirza öldüğünde tahta babası Uluğbey'in değil Abdülatif'in çıkması gerektiği fikrini aşlamıştır. (Devran, 2006, s.52)

Yazar burada Abdülatif'in, büyük annesinin hırsları doğrultusunda şekillenen bir çocukluk geçirdiğini, kişiliğinin kötü duygularla yoğrulduğunu söyleyerek bu yüzden acımasız bir adam olduğunu düşündürmektedir. Uluğ Bey her ne kadar Abdülatif'i Alauddevle'nin elinden kurtarıp ona Belh şehrinin yönetimini verse de küçük oğlu Abdülaziz'e düşkünlüğü de aşikârdır. Öyle ki son dakikalarında bile Abdülaziz'in adını sayıklayacaktır.

"En küçük oğlu Abdülaziz Mirza biraz zayıf doğmuştu.. Bu sebepten mi yoksa birkaç sene evvel on iki yaşındaki oğlu Abdurrahman'ın vefatından mı bilinmez bu oğluna çok düşkündür. Fazlasıyla şefkatli davranır. Hatta Alauddevle'ye karşı kazandığı zaferi Abdülatif'İN değil Abdülaziz'İN adına yazdırır. Buna razı olmayan Abdülatif kin beslemeye başlar" (Devran, 2006, s.55)

Kısacası Abdülatif'in kötü olmasında sadece Gevherşad Begüm'ün değil, Uluğ bey'in küçük oğluna olan düşkünlüğünün de payı var mesajı verilmektedir. Yazar burada kahramanların davranışlarını hem psikolojik nedenlere dayandırmakta hem de onlara eşit mesafede durmaya çalışarak tarafsızlığını ortaya koymaktadır.

Söz konusu hikâyede kullanılan bir başka teknik ise "sahneleme tekniği" dir. "Sahne, okuyucuya sözü edilen etkinliğe katılıyormuş duygusunu verir, çünkü okuyucu etkinliğin hem oluşunu, hem de olduğu anı aynı anda yaşamaktadır." (Stevick, 2010, s.55) Abdülatif'in babasına hacca gönderme teklifini yaptığı, hikâyenin dönüm noktası sayılabilecek an sahneleme tekniği ile verilmiştir.

"Peder-i Buzruk, dedi Abdülatif son görüşmelerinde, çok yorgunsunuz, biraz dinlenin, Mekke Medine'ye gidip Kabe'yi ziyaret etmeyecek misiniz? Bu vefasız dünyanın işlerini bırakıp ahireti düşünecek yaştasınız! Döndükten sonra işlerinize devam edersiniz." Uluğbey, şehzadenin etrafında oturan devlet adamlarının bu konuşmayı önceden bildiklerini anladı... Oğlunun sözlerini duyunca yüzü bembeyaz olup bir süre gözünü yere dikip kaldı.". (Devran, 2006, s.54)

Edebiyatımızda geçmişten bugüne "sonbahar" mevsimi ayrılığı ve ölümü çağırıştırır. Hikâyenin zamanı da konu ile uyum sergilemektedir Olaylar bulutlu ve nemli bir sonbahar gününde başlar aynı güneşsiz ve bunaltıcı bir günde biter.

Olayın gerçekleştiği mekân ise pek de bakımlı olmayan bir handır. Hikâyenin kasvetine uygun olarak tasarlanmış mekânın tasviri ise şöyledir: "Oda soğuktu. Yerler rutubetli siyah taşlarla döşeli. On yıldan beri insan nefesi ısıtmamış bu kulubenin her köşesinde nemli bir karanlık hüküm sürmekteydi. Duvarların sıvası dökülmüş. Karanlık bir mezar gibi odanın bir köşesinde ocak var, hepsi bu kadar. Köhne kulubenin deliklerinden rüzgâr girip burayı kimsesiz çöllere benzetip dondurmuş."(Devran, 2006, s.52)

Öznel tasvirler okuyucuyu metinden uzaklaştıracak kadar uzun değildir. Mekân olarak seçilen han "köhne bir kulube"ye benzetilmektedir. Hikâyenin konusunu göz önünde bulundurursak zaten keyifli vakit geçirilecek, "sıcak bir yuva"ya benzetilebilecek bir mekân hayal edilemezdi. Mekân, okuyucuya gerçekleşecek olayları sezdirmek için, anlatıma destek sağlayacak şekilde kullanılmış diyebiliriz.(Stevick, 2010 ss.161-162)

Ayrıntılı fiziksel tasvirler yer verilmemiş, daha çok ruhsal çözümler üzerinde durulmuştur. Abülaziz Mirza hikâyede aktif olarak yer almasa da fiziki portresi üzerinde durulan tek isimdir. "Abdülatif Mirza, babasına benzemiş ilime merak sarmıştır. Özellikle de yıldız bilimine. Küçüğü ise ilime kayıtsızdır. Babasından ona sadece müziğe olan yatkınlığı geçmiştir.

Belli belirsiz burnu, ince dudakları, babasına benzeyen kalem gibi kaşlarına bakıldığında Abdülaziz'in Semerkant'ın en güzel delikanlısı olduğunu söylemek mümkün. Her iki şehzade de boylu posludur. Yalnız Abdülaziz'in kemikleri zayıf olduğu için cüssesi de zayıftır."(Devran, 2006, s. 55) Uluğ Bey'in yol arkadaşı, bilge kişilik Hoca Muhammed Hisrev ise olayların seyrine yön verebilecekken cesaret edemeyen korkak bir karakter olarak çizilmiştir. Yolculuğun başında çıkıp gelen ulağın söylediklerinin sonucunu az çok tahmin eder ancak dile getiremez. Hatta kendisine bile itiraf edemez. Sefere çıkmadan önce Abdülatif'in kendisiyle yaptığı tehditkâr konuşma aklına gelir. Uluğ Bey'e arkadaşlık etmek için değil, ona göz kulak olmak, Abdülatif'e karşı bir şey yapacak olursa hemen haber vermek üzere görevlendirilmiştir. Tersini yapacak olursa bedelini canı ile ödeyecektir.

Yaşanacakların habercisi rolündeki bir başka unsur ise "rüya"lardır. Hoca Muhammed Hisrev'in ve Mirza Uluğ Bey'in rüyaları olacakları okuyucuya sezdirmeyle birlikte bu kişilerin manevi yönü güçlü kişiler olduklarını da göstermektedir. Bir "veli" tipi (Kaplan, 2011, s.109) gibi keramet gösteremeseler de Hoca Muhammed Hisrev'in rüyası, Uluğ Bey'in son anlarında bile namaz kılmak istemesi, manevi değerleri ön planda tutmaları önemlidir. "Uykusu gelen Hoca Muhammed bir rüya görür. Rüyasında kötü kimseler elmalara ok atmaktadırlar. Kısa süre sonra elma dalları boş kalır. Sonra yıldızlara ok atmaya başlarlar. Asumandan kan damlamaya başlar. Yerlerdeki sapsarı sonbahar yaprakları kıpkızıl renge boyanır. Karalar içinde bir atlı çıkar gelir. Kılıcını ağaca vurduğu gibi devirir. Çocuğun biri ağaç üzerine düşecek diye korkusundan bağırarak kaçar. O sırada Hoca uyanır. Dışarıdan kapıya vuranların sesi gelmektedir (Devran, 2006, ss.56-57).

Modern Özbek edebiyatında insan psikolojisine yönelme ve rüyaları çözümleme eğilimi başlamıştır. "Rüyada bulunan sembollerin önemi edebi sembollerden az değil, aksine rüyadaki sembolleri öğrenme, yorumlama, onlardan faydalanma, olayları sembollere geçirme kişiye zaman ve mekan sınırını aşır geçme maharetini öğretir. Bunun sonucunda da üslup için geniş imkanlar açılır." (İşankul, 1997, s.119) Hoca Muhammed Hisrev'in rüyasını ele aldığımızda karalar içinde gelen atlı "Abbas"ı, okuyla devirdiği ağaç ise Uluğ Bey'i simgelemektedir. Ağacın üzerine düşmesinden korkan çocuk ise idam sahnesine tanıklık edecek olan Han sahibinin oğludur. Rüyada ağaçlardan damlayan kanlarla kıpkızıl renge boyanan sonbahar yaprakları sahnesi ise Uluğ Bey'in avluda katl edilmişinden sonra ortaya çıkan sahnenin habercisidir. Yine Uluğ Bey'in handa yarı uykulu haldeyken kızı Rabia Sultanbegüm'ü görmesi ve kendisine "baba beni bırakma!" diye seslenmesi bir ayrılığın işaretidir. Bu rüyalar okuyucuya olacakları sezdirmeyle kalmayıp aynı etkiyi kahramanlar üzerinde de göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmamızda sanatçının öykücülüğüne dair saptamalarda bulunmaya ve hikâyeyi çözümlmeye çalıştık. Çözümlmemizi yaparken zaman, mekân, üslup ve anlatım teknikleri üzerinde bir bütün olarak durmaya gayret etik.

Modern Özbek edebiyatı sanatçıları Sovyet Dönemi'nin aksine milli değerlere sahip çıkma, koruyup yüceltme özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Bu işi kendisine adeta görev edinen Hurşid Devran, gençlerin bugünün değerini anlayabilmeleri için geçmişi iyi bilmeleri gerektiğini düşünerek Modern Özbek edebiyatının bu anlamda en başarılı örneklerini vermiştir.

Kaynakça / Reference

- Devran, H. (2006). Bibihanım kıssası. Taşkent: Şark Neşriyatı
- İşankul, C. (1997, Güz). Özbek folklorunda rüya motifi (S. Fedakâr, Akt.), Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 4, 119
- Kaplan, M. (2011).Türk edebiyatı üzerine araştırmalar 3 tip tahlilleri. İstanbul: Dergâh
- Stevick, P. (2010). Roman teorisi (S. Kantarcıoğlu, Çev.) Ankara: Akçağ
- Tekin, M. (2014). Roman sanatı romanın unsurları 1. Ankara: Ötüken

